

## La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro<sup>1</sup>

Xavier Marcó i Masferrer\*

Centre de Recerca d'Història Rural - IRH  
Universitat de Girona

La historiografia ha constatat repetidament, des de la dècada de 1950 ençà, que la pagesia de l'edat mitjana no era un grup homogeni. A partir del desenvolupament de l'anomenada Història Econòmica i Social, nombrosos estudis han coincidit a ressaltar les diferències internes dins la pagesia medieval. Per tal d'intentar detectar aquestes desigualtats, els historiadors han utilitzat, habitualment, tres indicadors diferents: l'estatus jurídic, la situació econòmica i l'exercici de funcions políticoadministratives.

El primer indicador que diversos treballs posen de relleu es basa, doncs, en el fet que una part de la pagesia, més o menys nombrosa segons la geografia i el moment cronològic concret, estava sotmesa a la servitud mentre que una altra part no. A grans trets, la servitud posava certes traves a la mobilitat dels pagesos, els obligava a una sèrie d'usos i prestacions característiques i, potser, també els podia suposar una mena d'estigma social.<sup>2</sup> Malgrat això, hi ha un consens força ampli en el fet que, tot i que sobre els pagesos servils hi pesaven més rendes i prestacions, la seva condició jurídica no condicionava excessivament el seu nivell econòmic. És a dir, no necessàriament els pagesos servils eren més pobres que els lliures.<sup>3</sup>

\* Es investigador del Centre de Recerca de Història Rural de la Universitat de Girona, x.marco.masferrer@gmail.com

1. Aquest text ha estat possible gràcies a una beca predoctoral del programa de Formació d'Investigadors (FI) de la Generalitat de Catalunya. Una versió prèvia del mateix va ser presentada al presentada al *Seminari d'Història Rural. Curs 2007-2008*, organitzat pel Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona. Agraïxo els valuosos comentaris i suggeriments rebuts per part de Pere Ortí i Lluís To.

2. En alguns casos, com el català, la servitud estava força ben definida per textos consuetudinaris i era bastant clar qui era un pagès servil i a què estava obligat; vegeu: Hinojosa (1905), Pons i Guri (1988: 436-443) i Lluch (2005: 39-350). En canvi, en altres llocs, com ara Anglaterra, la distinció entre pagès lliure i pagès servil potser no era tan evident. Per alguns autors, hi havia una àmplia gradació d'estatus intermedis i una certa confusió en les prestacions que els eren pròpies: Kosminsky (1956: 200-203), Miller i Hatcher (1978: 117-121) i Hilton (1988: 53-54).

3. Així per exemple, a Anglaterra, les tinençes dels pagesos servils eren més estables que les dels lliures, ja que aquests darrers podien alienar-les sense tantes traves i optar per l'herència divisa entre els fills, fet que podia acabar ocasionant que les explotacions fossin massa petites per garantir la subsistència del grup familiar: Miller i Hatcher (1978: 128-133). De fet, en les classificacions de pagesos fetes per Kosminsky (1956: 227-230) en base a la propietat de terra, els pagesos servils, majoritàriament, ocupaven les posicions centrals d'una escala als dos extrems de la qual s'hi situaven, sobretot, pagesos lliures.

Un altre indicador de diferenciació social dins la pagesia medieval que la historiografia ha fet avinent el trobem en la posició que ocupaven les diferents famílies o individus en el si de la comunitat, que no era igualitària.<sup>4</sup> En efecte, al capdavant de les comunitats pageses, tant en l'àmbit de la senyoria com en el de la universitat o en el de la parròquia, hi podia haver una elit formada pels pagesos més benestants que, gràcies a la seva major capacitat econòmica, també ostentessin un notable poder en l'àmbit local.<sup>5</sup> Alguns d'aquests eren reclutats com a oficials senyorials, sovint retenint el càrrec de forma hereditària, i s'encarregaven de recaptar les rendes que el senyor percebia sobre els seus veïns, essent retribuïts amb una part d'aquestes. D'altres pagesos benestants eren escollits com a representants de la comunitat pagesa per tal d'exercir els càrrecs o les funcions polítiques reservades per a la mateixa comunitat pagesa. En aquests casos els càrrecs no eren hereditaris però sovint estaven restringits a unes poques famílies. Així, uns i altres gaudirien d'una posició d'un cert privilegi que podrien utilitzar en el seu propi profit i que els podria reportar beneficis econòmics, sobretot en el cas dels oficials senyorials, i prestigi social, en el cas dels oficis comunitaris.<sup>6</sup>

No obstant això, l'àmbit on els estudis sobre la diferenciació pagesa han parat més atenció és el del nivell econòmic d'aquest grup social, ja que, de fet, és el que en marca les principals desigualtats internes. El cert, però, és que el nivell econòmic de la pagesia medieval és difícil d'avaluar. Per fer-ho, s'haurien de tenir en compte tot un seguit de factors o variables diferents,<sup>7</sup> que, malauradament, són molt difícils de precisar amb les fonts de què disposa el medievalista. Ch. Dyer realitzà, a l'inici de la dècada de 1990, un dels intents més coneguts de determinació del nivell econòmic de la pagesia en reconstruir tres pressupostos pagesos —tríada formada per un pagès acomodat, un de mitjà i un de pobre— en dues conjuntures diferents, separades per la pesta negra de 1348.<sup>8</sup> En aquests pressupostos tingué en compte sis variables: les dimensions de les explotacions, la productivitat de les terres, els ingressos no agrícoles, les dimensions de les famílies, el consum d'aquestes i el volum de rendes i impostos que pagaven. Malgrat tot, els seus resultats s'han de prendre amb reserves: les estimacions fetes per Dyer de la majoria d'aquestes variables eren més aviat suposicions i hipòtesis que no pas dades fermes aportades per la documentació, ja que, com hem dit, sobre aquests factors les fonts solen ser insatisfactòries. Per tant, el seu intent, tot i ser meritori en molts punts, no deixa de ser una especulació sense una base gaire sòlida.

4. S'ha discutit a bastament sobre les tensions centrípetes (solidaritat interna, gestió de béns comuns) i centrífugues (diferències econòmiques, ascens de l'individualisme) en el si de les comunitats pageses. Se'n pot trobar un recull bibliogràfic recent en el treball de: Müller (2007: 115-118).

5. Biddick (1987: 277), Dyer (1994: 1-11), Fossier (1996: 427-428), Schofield (2003: 157-185), (Mallorquí (2007: 495-496).

6. Bourin (2007: 109-111). En el cas concret dels oficials senyorials, podria ser que, tot i els beneficis que els reportava el seu càrrec, es trobessin, en moments de tensió entre la comunitat i el senyor, en una posició difícil entre el compliment del seu deure i la solidaritat amb els seus veïns i parents; Müller (2007: 125-128) sosté, fins i tot, que moltes de les revoltes antisenyorials eren liderades per aquests oficials.

7. Hilton (1988: 52), per exemple, considerava que calia tenir en compte les dimensions de les terres de conreu del pagès, el nivell tècnic de la producció agrícola, les taxes de creixement o de declivi de la població, l'estructura familiar i el sistema hereditari, els costums i pràctiques de la comunitat i el volum de renda exigida pels senyors; Miller i Hatcher (1978: 147), per la seva banda, hi afegeixen altres factors com la fertilitat del sòl i la combinació del treball en les terres de cultiu amb l'aprofitament dels prats, pastures i boscos; i, encara, algun altre autor creu que també s'hauria d'examinar el grau de comercialització de la producció agrària i el paper del mercat: Biddick (1987: 279-280), Soldevila (1995: 135).

8. Dyer (1991: 144-193).

Amb tot, d'alguns d'aquests factors sí que se'n poden donar dades més o menys fermes a partir de la documentació. És el cas de l'extensió dels patrimonis, un element d'anàlisi que, a causa de la seva extrema importància en les economies agrícoles, ha estat la base material de molts treballs sobre la diferenciació pagesa. Evidentment, la solució ideal seria poder-lo combinar amb els altres factors que incidien en les economies pageses però, a manca de poder quantificar aquests darrers, saber les dimensions dels patrimonis pagesos forneix el medievalista d'importants indicis sobre el seu nivell econòmic. Una de les primeres i més extenses recerques sobre les dimensions de les explotacions pageses fou la realitzada per E. A. Kosminsky, publicada l'any 1956,<sup>9</sup> a la qual n'han seguit moltes altres sota la forma d'estudis de cas o bé de treballs de síntesi.<sup>10</sup> Aquests estudis, en general, tendeixen a classificar els pagesos en diversos grups segons l'extensió dels seus patrimonis i coincideixen a afirmar que, al llarg del s. XIII i la primera meitat del s. XIV, una part d'ells força considerable no posseïa prou terra per mantenir les seves famílies,<sup>11</sup> mentre que a la segona meitat del s. XIV i al s. XV, amb el canvi de conjuntura demogràfica, molts dels supervivents van poder augmentar les seves explotacions amb les terres que havien quedat deshabitades.<sup>12</sup> En tot cas, tant si es refereixen al primer període com al segon, aquests treballs mostren que, en base a la propietat de la terra, la pagesia medieval no era homogènia, per bé que això no vol dir necessàriament que les desigualtats fossin extremes.

A Catalunya també s'han fet estudis sobre la diferenciació pagesa fonamentats en les dimensions dels patrimonis. Els més famosos són els elaborats, a la dècada de 1980, per A. L. Sanz sobre la vall d'Aro, en els quals dibuixava una societat pagesa amb unes divisions internes enormes ja al s. XIV i encara més accentuades al s. XVI. Aquests treballs van tenir un ressò ampli i immediat en la historiografia del món rural català i van convertir la vall d'Aro en un paradigma de les desigualtats de la pagesia medieval, però investigacions més recents han posat de relleu alguns errors metodològics comesos per Sanz en l'ús de les fonts, que invaliden bona part de les seves conclusions. L'objectiu del present article és, precisament, revisar aquests equívocs mercès al millor coneixement de les fonts que s'ha obtingut en els darrers anys i, en conseqüència, exposar una visió més ajustada a la realitat de la pagesia de la vall d'Aro i de les seves possibles distincions internes a la fi de l'edat mitjana, concretament a la segona meitat del s. XV. En un període tan agitat en el camp català, marcat per dues revoltes, afinar el màxim possible el nostre coneixement de la situació de la pagesia és d'una importància vital.

9. A partir dels *Hundred Rolls* de l'any 1279, Kosminsky (1956: 197-255) calculà l'extensió d'unes 22.000 tinences i classificà els pagesos en cinc grups segons el volum de terra que posseïen. Per un resum de les dades, vegeu els quadres de les pp. 216, 223 i 228.

10. Citem només alguns dels múltiples treballs realitzats: Postan (1966: 619-620), Miller i Hatcher (1978: 149-151), Bourin (1987: 226-231), Genicot (1993: 70-71), Mouthon (2002: 891-937).

11. Tot i admetre que durant aquest període molts pagesos no tenien prou terra per subsistir, hi ha una certa divergència entre els diferents autors a l'hora de donar-ne una proporció: per alguns era del 30%, mentre que per altres podia arribar al 50%. El motiu d'això és el desacord en la consideració de quina quantitat de terra era suficient per mantenir una família pagesa: així, mentre que per Bennett (1937: 85) n'hi podia haver prou entre 5 i 10 acres (2-4 ha), per Poos (1991: 12) farien falta entre 10 i 15 acres (4-6 ha), per Kosminsky (1956: 214-216) i per Genet (1972: 1464) caldria mitja *virgata* (6-8 ha) i per Genicot (1993: 70) farien falta almenys 7 ha. Amb tot, també s'ha de tenir en compte que l'extensió de terra necessària podia variar d'un lloc a un altre atenent a altres factors com ara la fertilitat del sòl.

12. Genet (1972: 1464-1471), Hilton (1988: 63-64), Dyer (1998: 109-110), Freedman (2000: 91-95). Per les diverses explicacions estructurals existents sobre el període posterior a la pesta negra, vegeu el debat entre historiadors marxistes i neomalthussians, recollit a: Aston i Philpin (1985).

## Els treballs d'Antoni Lluís Sanz

En la seva tesi de llicenciatura,<sup>13</sup> presentada de forma resumida al col·loqui sobre el feudalisme català celebrat a Girona l'any 1985,<sup>14</sup> Sanz calculà l'extensió dels patrimonis de 92 pagesos de la vall d'Aro a partir d'un capbreu del domini senyorial de la pabordia de juliol de la catedral de Girona de l'any 1343. Segons els seus còmputos, un 52% d'aquests pagesos posseïa unes explotacions que no arribaven a les 30 vessanes de terra (6,56 ha) i, encara, la meitat d'aquests havia de sobreviure amb explotacions de menys de 5 vessanes; aquest grup, en el seu conjunt, encara no menava un 12% del total de terra esmentat en el capbreu.<sup>15</sup> Un segon grup el conformava un 35% dels pagesos que posseïen entre 31 i 90 vessanes, un 50% del total de la terra. Finalment, un 13% dels pagesos gaudia d'explotacions de més de 91 vessanes (19,9 ha), un 38% del total de la terra. L'autor, a més, féu notar la paradoxa que els pagesos que tenien més terres, senyors útils de masos, coincidien amb els que reconeixien ser pagesos servils, és a dir remences, mentre que els que en tenien menys i no posseïen cap mas eren homes "lliures".

Aquestes dades conduïren l'autor a descriure la pagesia de la vall d'Aro de mitjan s. XIV com una comunitat fortament dividida. En ella, hi hauria una petita minoria de pagesos benestants, remences propietaris útils de masos, que posseïen les explotacions més grans i la major part de les terres totals. Enfront d'aquests, més de la meitat de la població, formada teòricament per pagesos "lliures" sense mas, s'hauria d'acontentar amb explotacions força petites, moltes d'elles directament "miserables". Aquesta extrema diferenciació en el si de la comunitat pagesa resultà sorprenent per a la historiografia del moment, ja que suposava fer recular uns quants segles una imatge que era més pròpia de l'època moderna.

En un nou article, en companyia de J. Portella i de T. Brugada, Sanz insistí en aquesta imatge de la diferenciació pagesa de la vall d'Aro comparant les dades de 1343 amb les d'un altre capbreu de la mateixa institució senyorial de l'any 1567.<sup>16</sup> En aquest darrer moment, segons els càlculs d'aquests autors, s'havia incrementat el nombre de tinents amb petites explotacions de menys de 30 vessanes—d'un 52% a un 68%—, però, en el còmput global, aquest grup controlava un percentatge inferior del total de terres: havia baixat d'un 12% a només un 7%. El grup intermedi—que havia passat de representar un 35% dels tinents a només un 13%— també havia vist reduït el percentatge global de terres que posseïa: en concret, d'un 50% a un 20%. El grup superior—ara lleugerament augmentat d'un 13% a un 19% dels tinents—, en canvi, acaparava una porció encara més elevada de la terra que l'any 1343: havia passat d'un 38% a un 72%. En poques paraules, la concentració de terra en poques mans havia augmentat al llarg del s. XV i la primera meitat del s. XVI i, en conseqüència, les divisions internes de la pagesia s'havien fet encara més insalvables.

Sanz vinculà aquestes diferències tan accentuades en el si de la pagesia de la vall d'Aro amb les darreres aportacions d'E. Serra sobre la naturalesa de les dues revoltes pageses del

13. Sanz (1983).

14. Sanz (1986: 419-436).

15. Recordem que una vessana equivalia a 0,2187432 ha: Alsina, Feliu i Marquet (1996).

16. Portella, Sanz i Brugada (1986: 444-449).



s. XV.<sup>17</sup> Si els remences eren el sector més benestant de la pagesia, com es desprenia de les dades anteriors, era lògic pensar que les revoltes no fossin protagonitzades per aquests sinó per pagesos “lliures” —però pobres— que voldrien, com creia Serra, desmantellar tot el sistema feudal. Sota aquesta perspectiva, evidentment, la sentència arbitral de Guadalupe de 1486, que abolia els mals usos però deixava intactes les rendes sobre la terra, era vista per aquests autors —i el capbreu de 1567 en seria una prova— com un pacte entre els senyors i una elit pagesa, que consolidava la posició d’aquests dos grups socials i, alhora, accentuava les desigualtats econòmiques en el si de la pagesia.

Els treballs de Sanz, com hem dit, es van convertir en obres de referència i qualsevol estudi que parlés de la pagesia medieval catalana, ni que fos tangencialment, els ha citat com a vàlids fins fa ben poc.<sup>18</sup> Ara bé, com també hem anunciat, aquests treballs partien d’importants errors metodològics que impedeixen continuar sostenint les seves conclusions. En els darrers anys s’ha aprofundit en la comprensió de la tipologia documental utilitzada per l’autor, els capbreus,<sup>19</sup> i, gràcies a un millor coneixement de la font, L. To ja va publicar un article on refutava les conclusions de Sanz.<sup>20</sup>

Revisant el capbreu de la pabordia de juliol de 1343, L. To féu avinents dues equivocacions importants de Sanz. La primera era el fet de considerar com a pagesos a 31 habitants de Castell d’Aro que, en aquest capbreu, només hi declaraven una casa, un hort i una o dues parcel·les de terra més. Castell d’Aro era una nucli de poblament concentrat que pertanyia a la parròquia de Santa Cristina d’Aro i la majoria de la població que hi vivia eren menestrals —i, de fet, en el capbreu mateix es diu l’ofici que desenvolupaven alguns d’ells. Sanz havia inclòs aquest grup al dels pagesos “miserables” perquè tenien molt poques terres, però sembla clar que ni eren pagesos ni es pot dir que fossin pobres, ja que, com que la seva activitat principal era l’exercici d’un ofici menestral, la possessió de més o menys terra no pot ser un bon indicador de les seves economies domèstiques.

La segona, i principal, errada de Sanz es basava en la seva creença que tots els declarants del capbreu de la pabordia de juliol hi enumeraven totes les seves possessions. L’autor no tingué en compte que els capbreus no eren radiografies completes d’un territori determinat —com els cadastres— sinó inventaris de possessions d’un domini senyorial i que, en un àmbit com la Catalunya Vella on els dominis eren molt fragmentaris, era summament freqüent que

17. El debat sobre les motivacions i els protagonistes de les dues guerres que assolaren el camp català a la segona meitat del s. XV, reduint-lo als principals autors, es podria resumir així: mentre que Anguera de Sojo (1934: 273-340) pensava que foren provocades per les disputes entre senyors i pagesos pel control dels masos ròncecs, Vicenc Vives (1954 i 1978) considerava que foren menades per remences que perseguïen l’abolició dels mals usos i Serra (1980: 17-32; 1986: 46-52), per la seva banda, considerava que les guerres obeïen la voluntat d’acabar amb tot tipus de prestacions feudals i hi afegia que no foren protagonitzades per remences (o no principalment) sinó per pagesos que no estaven sotmesos a la servitud. L’estat de la qüestió més recent sobre el tema es pot llegir a: Fernàndez Trabal (2002: 587-624).

18. Una relació completa de la bibliografia que ha fet esment dels treballs de Sanz seria una tirallonga tan llarga com innecessària de títols. Com a mostra de la gran acceptació que han tingut fins avui, vegeu les referències que s’hi fan en diversos articles continguts en les recents obres de síntesi: Salrach (2004: 100, 141-142 i 222) i Saurí i Ros i Soler i Simon (2006: 282-283 i 323-324).

19. Vegeu, per exemple, Benito i Monclús (1993: 3-27), Brunel, Guytojeannin i Moriceau (2002) i To Figueras (2005: 479-542).

20. To Figueras (2003: 441-463).

els pagesos tinguessin terres per diversos senyors. Tenint present això, L. To va fer notar que els únics tinents que, en el capbreu de la pabordia de 1343, declararen totes les terres que posseïen, tant per la pabordia com per d'altres senyories, eren els que confessaren ser remences d'aquesta senyoria. En canvi, els que no ho eren, de remences de la pabordia, només havien de declarar les terres que tenien sota domini directe seu, però no les que tinguessin per altres senyors.<sup>21</sup> Per tant, podia ser que molts dels pagesos que Sanz havia considerat pobres —perquè només declaraven unes poques parcel·les per la pabordia— i jurídicament lliures —perquè no en confessaven ser remences— fossin, en realitat, homes propis i solius d'altres senyors de la zona pels quals tinguessin masos i més terres. I, efectivament, L. To, prenent un capbreu coetani de l'altre gran senyor territorial de la vall d'Aro, el monestir de Sant Feliu de Guíxols, va demostrar que 20 pagesos més que Sanz havia col·locat en grup dels més pobres, tot i que jurídicament lliures —a banda dels ja esmentats 31 habitants de Castell d'Aro, que eren menestrals—, eren, en realitat, remences tinents de masos del monestir ganxó amb unes explotacions similars a la dels pagesos del grup considerat benestant, això és, els remences de la pabordia.

Així doncs, les principals conclusions de Sanz eren errònies. Desmentida l'existència d'una àmplia capa de pagesos pobres, les diferències internes de la pagesia de la vall d'Aro no resultaven ser tan exagerades. No hi havia una dicotomia entre un petit grup de pagesos de remença, propietaris de masos i amb grans explotacions, i una majoria de tinents lliures amb explotacions minúscules. Els remences propietaris de masos, com s'ha revelat, no eren una minoria sinó l'eix central de la població rural de la Catalunya del nord-est a la baixa edat mitjana. Les possibles diferències internes de la pagesia, per tant, s'han de buscar dins aquest grup.

## La pagesia de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV

La vall d'Aro és una depressió situada al nord-oest de Sant Feliu de Guíxols, entre les serralades de les Gavarres i de l'Ardenya, i és regada pel riu Ridaura. A la baixa edat mitjana, la vall era un espai eminentment rural dividit en cinc parròquies: Santa Cristina d'Aro, Santa Maria de Fenals, Santa Agnès de Solius, Sant Martí de Romanya i Santa Maria de Bell-lloc. Aquestes parròquies pertanyien a la jurisdicció de la monarquia i estaven integrades dins la batllia reial de Sant Feliu de Guíxols des de l'any 1374.<sup>22</sup> D'altra banda, les cinc parròquies també formaven una universitat, denominada precisament vall d'Aro, i els seus habitants podien escollir anualment 3 jurats i altres síndics que els representessin i col·laboressin amb els oficials reials en el bon govern de la comunitat.<sup>23</sup>

21. El motiu que els remences del senyor que encarregava el capbreu fossin els únics obligats a declarar les possessions que tenien per altres dominis rau en el fet que, en determinades circumstàncies, aquest senyor podia cobrar un lluïisme suplementari en les transaccions d'aquestes terres, el lluïisme *pro exita mansi*: To Figueras (2003: 457-460).

22. Aquell any, el monarca Pere III el Cerimoniós recuperà la jurisdicció de les cinc parròquies que ell mateix havia venut, a carta de gràcia, deu anys abans a l'abat del monestir de Sant Feliu per 20.000 sous pel procediment habitual: que els veïns de les mateixes parròquies paguessin la lluïció de la venda: Arxiu de la Corona d'Aragó (en endavant, ACA), Cancelleria, reg. 995, ff. 186r-186v (la venda) i ff. 216v-217r (la lluïció). Sobre el fenomen general de la lluïció de les jurisdiccions, vegeu Ferrer i Mallol (1971: 351-491).

23. En recuperar la jurisdicció de les cinc parròquies, el Cerimoniós atorgà als habitants del conjunt de la vall el dret d'escollir anualment 3 jurats i 4 consellers que tindrien la potestat de fer ordinations que serien vàlides pel conjunt de parròquies. Aquestes ordinations, d'altra banda, haurien de ser observades tant pel veguer de Girona com pel batlle de Sant Feliu de Guíxols: ACA, Cancelleria, reg. 925, ff. 216r-216v.

El poblament de la vall s'estructurava majoritàriament en masos disseminats pels termes de les diferents parròquies, amb l'única excepció de Castell d'Aro, un petit nucli de poblament concentrat que pertanyia a la parròquia de Santa Cristina.<sup>24</sup> La pagesia de mas, en contra del que havia cregut Sanz, constituïa el grup principal de la població de la vall d'Aro. Ho sabem després d'haver reconstruït l'estructura socioprofessional dels seus habitants a la segona meitat del s. XV. Partint de la llista nominal dels 122 focs que el fogotament general de l'any 1496 recomptava per a la vall d'Aro —una relació que sabem que era completa—,<sup>25</sup> hem pogut identificar, gràcies a la informació proporcionada per altres fonts coetànies,<sup>26</sup> qui eren els caps d'aquests focs i a quina activitat es dedicaven. La taula 1 mostra clarament el resultat d'aquesta operació.<sup>27</sup> Els pagesos propietaris útils de masos representaven més de tres quartes parts de la població de la vall. Eren, per tant, l'element central d'aquesta comunitat rural on els membres dels altres grups —menestrals i moliners— eren clarament minoritaris. És rellevant apuntar, a més, que tots aquells caps de foc que en la documentació hem pogut identificar com a pagesos, els hem pogut vincular a un mas concret: així doncs, a la vall d'Aro de la segona meitat del s. XV no hi hauria pagesos sense mas.<sup>28</sup>

Per tant, tal com ja hem apuntat, les diferències internes en la pagesia d'aquest indret s'han de cercar forçosament dins el grup dels tinents de masos. Lògicament, si tots els pagesos posseïen almenys un mas, les desigualtats no podien ser tan extremes com es despenia dels treballs de Sanz, però això no vol dir que no existissin.

24. És possible, encara que això només sigui una hipòtesi pendent de confirmar, que el nucli de Castell d'Aro, format a redós del castell de Benedormiens, del domini de la pabordia de juliol, fos un intent fallit de creació d'una vila. Un dels trets característics de les viles medievals era que la majoria de la seva població no vivia de l'agricultura sinó que es dedicava a activitats manufactureres. A mitjan s. XIV, Castell d'Aro tenia aquest perfil: com explica To Figueras (2003: 444) a partir del capbreu de la pabordia de l'any 1343, aleshores hi vivien almenys 34 famílies i els caps de casa de la majoria d'elles eren menestrals. Tanmateix, aquest possible desenvolupament com a vila va quedar estroncat, potser per la pesta negra, i al final del s. XV i començament del XVI Castell d'Aro apareix a la documentació com un nucli sensiblement més petit i d'un caire molt més rural: segons el capbreu de la pabordia de l'any 1506, només hi vivien 16 famílies, de les quals únicament 10 eren menestrals; les altres 6, en canvi, eren famílies de senyors útils de masos que tenien l'alberg principal del mas dins el barri del castell: Arxiu Capítular de Girona (en endavant: ACG), pabordia de juliol, Capbreu 1506.

25. No tenim cap notícia de focs privilegiats a la vall d'Aro i, a més, la normativa que les Corts feren d'aquest fogotament indicava que també s'havia d'incloure-hi els focs pobres: ACA, Generalitat, vol. N-996, ff. 47r-52r. Per tant, tots els habitants de la vall d'Aro estaven inclosos dins aquests 122 focs. D'altra banda, el fogotament ha estat publicat a: Iglésies i Fort (1991). Hi ha hagut una certa confusió sobre el moment en què es realitzà aquest fogotament: quan Iglésies el publicà es creia que fou elaborat l'any 1497, però gràcies a nova documentació ara se sap que s'havia dut a terme un any abans: Orti Gost (en premsa).

26. Les fonts emprades per aquest fi han estat, especialment, diversos capbreus elaborats entre 1476 i 1515 per les principals institucions senyoriales amb dominis a la vall i els nombrosos registres de les notaries de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols que es conserven per aquest període a l'Arxiu Històric de Girona. Vegeu-ne la relació completa a: Marcó i Masferrer (2007: 47-61).

27. Per veure amb més detall les dades resumides a la taula 1, consulteu l'annex. Per una interpretació més acurada d'aquestes, vegeu: Marcó i Masferrer (2007: 65-79).

28. No hem d'amagar els 9 caps de foc de qui no en coneixem l'activitat professional. Hom podria apuntar que fossin pagesos sense mas, però això no deixaria de ser una mera especulació perquè ni un sol document ofereix cap pista sobre la seva categoria socioprofessional.

**Quadre 1**  
**Activitat professional dels caps de foc de la vall d'Aro l'any 1496**

ACTIVITAT PROFESSIONAL	NOMBRE DE FOCES PER PARRÒQUIA					TOTAL	%
	SCA <sup>a</sup>	SMF <sup>b</sup>	SMR <sup>c</sup>	SMB <sup>d</sup>	SAS <sup>e</sup>		
Pagès de mas	53	8	13	4	15	93	76,2
Moliner	5	-	-	-	-	5	4,1
Menestral	9	-	-	-	-	9	7,4
Prevere	4	-	1	-	1	6	4,9
Desconeguda	7	-	1	1	-	9	7,4
<b>TOTAL</b>	<b>78</b>	<b>8</b>	<b>15</b>	<b>5</b>	<b>16</b>	<b>122</b>	<b>100</b>

a: Santa Cristina d'Aro; b: Santa Maria de Fenals; c: Sant Martí de Romanyà; d: Santa Maria de Bell-lloc; e: Santa Agnès de Solius.

Font: elaboració pròpia.

### *La condició jurídica*

En el terreny de la condició jurídica, tanmateix, les diferències entre els tinents de masos de la vall d'Aro eren pràcticament inexistents: la immensa majoria eren homes propis i solius, és a dir remences, dels senyors directes dels seus masos. Com a tals, tenien l'obligació d'habitar permanentment el mas i estaven sotmesos als mals usos, és a dir a: *intestias, exorquias et redempciones hominum et mulierum, intratas et exitas, arsinas et alias servitutes et exacciones quas qualibet dominus naturalis habet et habere debet in hominibus suis propriis tam de iure quam de consuetudine*.<sup>29</sup> Només comptades excepcions escapaven a aquest règim general que, d'altra banda, no era tan feixuc com s'ha dit habitualment.<sup>30</sup> De les més de noranta famílies de pagesos tinents de masos existents a la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV, només n'hem detectat cinc que s'haguessin redimit de la servitud. Aquestes quedaven alliberades dels mals usos però, en compensació als senyors dels seus masos, els havien de pagar un cens anual substitutori. Així, els tinents del mas Cleda, de la parròquia de Santa Cristina, segons el

29. Tal com declara un tinent, en una formulació típica, en el capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1478: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, pendent de catalogar (capbreu 1478), f. 7v.

30. Els recents estudis de Rosa Luch, la primera investigadora que ha quantificat el valor real dels mals usos —a través de l'estudi serial dels llibres de comptes d'una institució senyorial, la Pia Almoïna de la Seu de Girona—, en relativitzen la importància econòmica: pels senyors només suposaven una petita part dels seus ingressos totals, els quals provenien majoritàriament dels censos sobre la terra; i des del punt de vista de les economies domèstiques dels remences, tampoc no eren una càrrega excessivament feixuga en comparació a d'altres pagaments que havien d'efectuar al senyor directe del seu mas: Luch (1999: 151-184). Per aquesta autora, cal entendre la servitud i els mals usos com un mecanisme que garantia als senyors que els seus masos fossin habitats permanentment i que, per tant, se'n treballessin les terres i se'n rebessin puntualment els pagaments derivats de la senyoria territorial: Luch (2005: 366-368).



capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1478, tenien les servituds redimides des d'*antiquitus* a canvi d'un cens anual de 4 sous;<sup>31</sup> els tinents del mas Calvet, de la mateixa parròquia, les redimiren el desembre de l'any 1446, a canvi de 2 sous i 6 diners anuals;<sup>32</sup> els tinents del mas Torre, de la parròquia de Fenals, es redimiren l'any 1482 a canvi de 5 sous anuals;<sup>33</sup> i, finalment, els tinents dels masos Riba i Carbó, de la parròquia de Bell-lloc, es redimiren l'any 1374 i, des d'aleshores, pagaven un cens anual de 25 sous que no només incloïa la compensació de les servituds sinó també la reducció a aquesta quota fixa de tots els altres censos i agrers que pagaven al seu senyor directe.<sup>34</sup>

Els tinents d'aquests cinc masos tenien l'avantatge gens menyspreable respecte els seus veïns de no estar sotmesos als mals usos, però no es pot dir que per aquest motiu fossin els pagesos més destacats de la vall. No hi ha una correlació gaire clara entre la condició jurídica d'aquests masos i un major nivell de riquesa. De fet, segons els indicadors econòmics que hem avaluat —i que exposarem tot seguit— els tinents dels masos Cleda, Calvet i Carbó formaven part d'un nombrós grup de pagesos que podríem anomenar, convencionalment, “mitjans”.<sup>35</sup> Aquests rescats de la servitud, doncs, no foren protagonitzats per cap elit pagesa i, de moment, desconeixem les causes que afavoriren que els seus senyors els concedissin la redempció. En tot cas, el que queda clar és que aquests cinc casos eren una excepció i que, en l'àmbit de la condició jurídica, no hi havia diferències rellevants dins la pagesia de mas de la vall d'Aro: gairebé tots eren remences.

### *Les condicions econòmiques*

Ja hem exposat en les pàgines precedents que hi havia diversos factors que incidien en el nivell econòmic de la pagesia medieval i que, sovint, la documentació no ens permet avaluar gaire bé. Tanmateix, sí que hi ha alguns indicadors que són fàcilment quantificables i que podem utilitzar per perfilar mínimament les condicions econòmiques de la pagesia i per remarcar-ne les possibles distincions internes. Amb les fonts disponibles per a la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV, podem avaluar dos d'aquests bons indicadors: la superfície de les explotacions pageses i el valor dels dots que pagaven i rebien les diferents famílies.

Per quantificar les dimensions dels patrimonis, hem pres dos capbreus de les dues senyories més importants de la vall: un del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1478<sup>36</sup> i un altre de

31. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, pendent de catalogar (capbreu 1478), f. 70r.

32. *Ibidem*, f. 43r.

33. I del pagament, en el moment de la redempció, de 1.100 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (11-IX-1482).

34. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 25, (14-VI-1374). El senyor directe d'aquests dos darrers masos era l'altar de Sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro. El dels tres anteriors, el monestir de Sant Feliu de Guíxols.

35. El mas Cleda tenia una explotació de 90 vessanes i els masos Calvet i Carbó pagaven i rebien dots de 600 sous, uns valors en els quals es movia la gran majoria de pagesos de la vall: Marcó i Masferrer (2007: 93-95 i 102-106). En canvi, els tinents dels altres dos masos redimits de la servitud estaven un grau per sobre de la mitjana: el mas Riba pagava i rebia dots d'uns 1.000 sous i el mas Torre, d'entre 1.200 i 2.600 sous. De fet, aquesta darrera quantitat, rebuda com aixovar l'any 1458 per Francesca Torre, pubilla del mas, de mans del seu marit Gabriel Capdarer, oriünd de Tordera, és la més elevada de les que hem documentat a la vall: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, ff. 94v-95v.

36. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, pendent de catalogar (capbreu 1478).

la pabordia de juliol de l'any 1506.<sup>37</sup> Ara bé, de totes les capbrevacions que contenen, per no caure en el mateix error que Sanz, només hem tingut en consideració les dels que es declaren homes propis i solius dels respectius senyors ja que, com hem vist, aquests són els únics que havien de declarar totes les seves possessions. Així, obtenim la superfície de les explotacions de 57 famílies de la pagesia de mas de la vall d'Aro —una mica més de la meitat de les que hi havia segons el fogotjament de 1496.<sup>38</sup>

**Quadre 2**  
**Superfície de les explotacions de la vall d'Aro**  
**segons els capbreus de 1478 i 1506**

Superfície (en vessanes)	Nombre d'explotacions	% d'explotacions
< 45	11	19,3%
45 - 90	30	52,6%
90,1 - 135	10	17,6%
> 135,1	6	10,5%
<b>TOTALS</b>	<b>57</b>	<b>100%</b>

Font: elaboració pròpia.

Abans d'entrar a valorar les dades de la taula 2 cal fer alguna advertència sobre la seva representativitat. Primer de tot, s'ha de dir que de 42 d'aquests 57 masos —o, més ben dit, d'aquestes 57 explotacions formades per almenys un mas— no en coneixem la superfície completa. Els capbreus no sempre ens donen les mesures de totes les peces de terra que declara cada mas. I algunes vegades, les capbrevacions no són closes, és a dir, no acaben amb la signatura del senyor directe o del seu representant i, per tant, es pot considerar que no són completes. El resultat és que en només 15 casos dels 57 tenim el 100% de les peces de terra del mas amb la mesura indicada i la capbrevació closa. Tanmateix, per atenuar aquest fet val a dir que, de la resta, la gran majoria tenen més del 85% de les peces de terra mesurades. D'altra banda, són masos exclusivament de les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Fenals i, per tant, ens deixen sense informació d'una part important de la vall d'Aro, la formada per les parròquies de Solius, Romanyà i Bell-lloc. Per tot això, la classificació que mostra aquesta taula s'ha de prendre amb reserves, però pot ser útil. Potser no ens mostra una realitat exacta però, si més no, ens serveix per donar una imatge aproximada i per perfilar algunes tendències generals.

Dit això, el contrast d'aquestes dades que mostra la taula 2 amb les de Sanz és molt gran. Encara no una cinquena part dels capbrevants tenia explotacions inferiors a les 45 vessanes. I si prenem les tres explotacions més petites: les de la borda Joer, de 8 vessanes, del mas Carbonell de l'Església, de 9,5 vessanes, i del mas Cateura, de 15 vessanes, cal dir que els dos primers masos eren tinguts per individus que combinaven la possessió d'aquests masos amb

37. ACG, pabordia de juliol, Capbreu 1506.

38. Per una relació completa d'aquestes tinençes i les seves superfícies, vegeu: Marcó i Masferrer (2007: 244-248).

l'exercici d'un ofici menestral; pel que fa al mas Cateura, la seva extensió segur que era superior a les 15 vessanes perquè el capbreu del monestir només ens dóna les mesures de 5 de les seves 14 peces de terra (35,7%). En resum, només una minoria de pagesos havia de viure amb explotacions relativament petites. Per tant, no es pot continuar sostenint que a la baixa edat mitjana la vall d'Aro tenia una gran bossa de pagesos miserables.

En canvi, més de la meitat dels pagesos de la vall convergien en un grup amb patrimonis relativament còmodes d'entre 45 i 90 vessanes. Aquestes explotacions, sense poder valorar la qualitat de les terres i deixant de banda anys de males collites, eren suficients per garantir la manutenció d'una família —de fet, les visions més pessimistes sostenen que per assegurar la subsistència d'una família feien falta 8 hectàrees (36 vessanes).<sup>39</sup> És una dada important a retenir. En condicions normals, el patrimoni agrícola de la població de la vall d'Aro, majoritàriament pagesa de remença, segurament li garantia la subsistència.

Per sobre d'aquest grup majoritari n'hi havia un altre, que representa prop d'una cinquena part del total, amb explotacions de fins a 135 vessanes. Aquestes explotacions es podrien considerar pròpies de pagesos benestants. Finalment, una desena part de les explotacions examinades, concretament sis, tenien una superfície superior a les 135 vessanes. La més extensa era la que estava a mans de Gaspar Solà el 1506, formada pels masos Mola, Savard i Martí, de Santa Cristina, que, amb gairebé un 99% de les peces mesurades, tenia 262 vessanes. Tot i això, s'ha de dir que, en realitat, aquesta explotació estava formada per dos patrimonis diferents. D'una banda els masos Mola i Savard li pertanyien per herència paterna,<sup>40</sup> mentre que el mas Martí havia estat propietat de la seva difunta esposa, Francina Eimeric.<sup>41</sup> El segon mas més extens era el mas Canal de Fenals, amb 216 vessanes, però aquesta dada s'ha d'agafar amb reserves perquè la seva capbrevació no estava degudament closa. El seguien de prop els masos Oliver de la Coma, amb 200 vessanes, Llamví, amb 194 vessanes, i Cifra —amb la borda Bussota agregada—, amb 192 vessanes, tots de Santa Cristina d'Aro i dels quals en coneixem les mesures de gairebé totes les peces de terra. Finalment, el sisè mas més gran era el mas Saguer, també de Santa Cristina, amb almenys 167 vessanes —només sabem les mesures d'un 80,6% de les seves peces capbrevades el 1506. Estem, evidentment, davant d'uns masos importants, econòmicament forts. Per exemplificar-ho, el 1486 el tinent del mas Llamví, Bartomeu Llamví, tenia prou recursos per arrendar per dos anys el delme que el monestir de Sant Feliu rebia a la parròquia de Solius, al preu de 22 lliures anuals.<sup>42</sup> El mas Saguer, per la seva banda, portava aparellat al seu patrimoni la batllia de sac de la pabordia de juliol a la parròquia de Santa Cristina, càrrec que li reportava algunes retribucions. I el mas Oliver de la Coma pagava sempre dots elevats, de 1.000 o 1.100 sous.<sup>43</sup>

39. Vegeu *supra*, nota 11

40. El 10 d'agost de 1492, el pare de Gaspar, Joan Solà, que fins aleshores havia estat el masover —*joverio*— de la *domo* de les Aroles del monestir de Sant Feliu, comprà el mas Mola —el qual ja tenia agregat el mas Savard— a Margarida Mola i a llur marit Bernat Salitja per 62 lliures i 10 sous: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 9, ff. 29r-31r.

41. En el capbreu del monestir de 1478, Francina Eimeric, com a *propietaria*, i Joan Solà, *usufructuari constanti matrimonio*, del mas Martí declaren algunes terres: AHG, Notarial, Vall d'Aro, sense catalogar (capbreu monestir 1478), f. 112v.

42. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (10-IV-1486).

43. Marcó i Masferrer (2007: 269).

Precisament, un altre element que ens dóna indicis del nivell econòmic d'un mas era el valor dels dots que atorgava als seus fills cabalers o que rebien els seus hereus. Per les famílies pageses era una preocupació molt viva atorgar un dot al més elevat possible als seus cabalers, ja que el futur d'aquests fora del mas depenia, especialment de la possibilitat de realitzar un bon matrimoni. Si bé és cert que, a l'hora d'atorgar un dot, hi havia diverses variables que influïen en el seu valor —el nombre de fills del mas en cada generació, el ritme de matrimonis, etc.— és força clar que la principal era el nivell econòmic del mas.<sup>44</sup> Per tant, del valor d'aquests dots també se'n pot deduir el potencial dels masos: els més benestants podien dotar millor els seus cabalers que no pas els més modestos i, a la inversa, eren també els hereus d'aquests mateixos masos els que rebien els dots més elevats.

Entre els anys 1451 i 1521, hem pogut documentar, gràcies als fons notariaus, a 72 famílies de la pagesia de mas de la vall d'Aro pagant i/o rebent un total de 120 dots.<sup>45</sup> La taula 3 ordena en quatre grups segons les quantitats mitjanes dels seus dots.

**Quadre 3**  
**Valor mitjà dels dots pagats i rebuts pels masos de la vall d'Aro (1451-1521)**

Valor del dot (en sous)	Nombre de masos	Percentatge de masos
< 600	9	12,5%
600 - 900	48	66,7%
901 - 1200	12	16,7%
> 1200	3	4,1%
<b>TOTAL</b>	72	100%

Font: elaboració pròpia.

En aquesta classificació, com en la de les superfícies de les explotacions, s'hi pot observar una gran concentració de casos dins uns mateixos valors centrals. En aquesta ocasió, en uns dots preuats entre els 600 i 900 sous, unes quantitats notables que eren les que pagaven —o rebien— dues tercers parts dels masos. Per tant, segons aquest altre indicador econòmic, tampoc s'aprecia una gran estratificació en la pagesia de la vall d'Aro. El que sí que es pot veure és una destacable similitud entre els percentatges de casos que presenten els quatre grups d'aquesta taula i els del quadre 2, la de la superfície de les explotacions. El cert és que hi havia una correspondència força clara, per exemple, entre els pagesos amb més terres i els que protagonitzaven uns dots més elevats. Ja hem esmentat, en aquest sentit, el cas del mas Oliver de la Coma; podríem afegir-hi, per acabar-ho d'il·lustrar, els dels masos Llamví i Sagner. El primer, que tenia una explotació de 194 vessanes, atorgà l'any 1489 un dot de 1.200 sous a una cabalera per casar-la amb l'hereu del mas Dalmau, de la parròquia de Solius.<sup>46</sup> I el segon,

44. To Figueras (2002: 129-156).

45. Vegeu una relació completa d'aquests dots a: Marcó i Masferrer (2007: 263-273).

46. AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 216(3), (20-VII-1489).



amb una explotació de 167 vessanes, atorgà un altre dot del mateix valor a una filla per maridar-la amb l'hereu del mas Vidal de Vall-llobrega.<sup>47</sup> Per sota aquests nivells superiors, també hi havia una correlació significativa entre els pagesos amb explotacions mitjanes, d'entre 45 i 90 vessanes, i els que pagaven o rebien dots del grup central, d'entre 600 i 900 sous. Dels 30 masos que posseïen una explotació entre les superfícies esmentades, coneixem el valor dels dots de 25 d'ells. D'aquests 25, 16 (64%) protagonitzaven els dots mitjans, entre 600 i 900 sous;<sup>48</sup> 3 (12%) pagaven o rebien dots inferiors als 600 sous;<sup>49</sup> i els altres 9 (36%), dots superiors als 900 sous.<sup>50</sup> Per tant, la major part dels pagesos que tenien explotacions mitjanes, pagaven o rebien dots mitjans. De totes aquestes correspondències se'n desprèn que tant la superfície dels masos com el valor del dot són dos bons indicadors econòmics, encara que no són els únics.

A banda d'aquests dos indicadors, la documentació conservada també ens ofereix algunes altres notícies —encara que de difícil sistematització— de les quals se'n poden treure pistes del nivell econòmic general de la pagesia de la vall. Així, veiem els pagesos desenvolupant diverses activitats econòmiques complementàries al conreu de les seves terres, com per exemple l'aprofitament dels recursos del bosc. Tots els masos tenien algunes parcel·les forestals —en alguns casos, fins i tot superiors a les 40 vessanes—<sup>51</sup> de les quals no només n'obtenien llenya i fruits silvestres per al consum domèstic, sinó que també n'extreien, per comercialitzar-ho, carbó,<sup>52</sup> *terra de parayre*,<sup>53</sup> i fusta.<sup>54</sup> També practicaven la ramaderia d'una forma que posava en contacte els masos de la vall amb les viles i ciutats del seu entorn: a través d'un tipus de contracte anomenat “comanda de bestiar”, els pagesos solien rebre bestiar en comanda de mans de mercaders, generalment de Sant Feliu de Guíxols, aquest bestiar, propietat del mercader, era valorat en el moment de la signatura del contracte i es deixava a mans del pagès,

47. AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 15, (30-V-1518).

48. Per exemple, el mas Ferrer de Castell d'Aro, que posseïa una explotació d'unes 73 vessanes, l'any 1486 atorgà un dot de 800 sous a una cabalera per casar-la amb Pere Ramis, de Sant Pol de la Bisbal: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 216(1), (16-IV-1486).

49. L'any 1504, Joan Bussot, hereu del mas Bussot de Santa Cristina, que tenia un patrimoni d'unes 65 vessanes, rebé un dot de 540 sous de la seva muller Montserrat Besart: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 11, (15-X-1504).

50. Eulàlia Joanals, pubilla del mas Joanals de Fenals, amb un patrimoni d'unes 89 vessanes, l'any 1493 rebé un aixovar de 1100 sous del seu marit Martí Tapioles, oriünd de Solius: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 9, (24-II-1493).

51. Els casos extrems els trobem amb el mas Llaví, que posseïa entre les seves propietats una peça de bosc de 60 vessanes i una altra de 50 més, i amb el mas Oliver de la Coma, que tenia un bosc de 100 vessanes: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, pendent de catalogar (capbreu 1478), ff. 34v-38r i ACG, pabordia de juliol, capbreu 1506, ff. 40v-46r.

52. L'any 1475, per exemple, Miquel Güitó, tinent del mas Güitó, de Romanya, es comprometé a saldar un deute de 66 sous, contret per la compra d'un ase, donant al seu creditor 13 quintars del carbó que solia comercialitzar: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(3), (24-X-1475).

53. La “terra de paraire” era una argila groguenca utilitzada pels paraires per netejar els draps en el procés del batanar. Les declaracions de diversos testimonis d'un procés judicial a la cort del jutge de Sant Feliu de Guíxols l'any 1464, arran d'un conflicte entre un pagès i un moliner de Santa Cristina sobre la propietat d'una peça de bosc, revela que aquest tipus d'argila era objecte d'una intensa extracció i comercialització. Així, un testimoni explicà que el seu pare *n-i cava* (de terra de paraire) *moltes vegades e que a portat a Ssent Ffeliu moltes somades per bõmens de Blanes qui l pagaven de sos treballs*, mentre que un altre testimoni informà que *tot jorn e molt sovint passe, per la porta de la casa del mas que ell ba qui a la vall de Areu, en Torrib de Areu e d'altres qui se'n porten de la dita terre de parayre qui és alt en los boscs*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 919, (12-XII-1464).

54. L'any 1450 Joan Vilabella i Joan Auladell, tots dos tinentes de mas de Solius, feren dues èpoques per haver venut uns arbres per la construcció d'una nau reial al port de Sant Feliu: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (docs. solts), (17-I-1450).

que es comprometia a alimentar-lo, deixar-lo pasturar en les seves possessions i tenir-ne cura fins el moment de la venda; aleshores, un cop deduït el valor del bestiar fixat en el contracte de comanda, que es quedava el mercader, el pagès i el mercader es repartien els beneficis a parts iguals.<sup>55</sup> D'altra banda, una altra activitat complementària que desenvolupaven alguns pagesos era l'explotació de molins fariners i de ferreries que tenien annexos als seus masos<sup>56</sup> i que, de ben segur, els deuriem reportar uns bons ingressos extres.<sup>57</sup> Aquestes breus pinzellades demostren que els masos de la vall d'Aro tenien diverses fonts de recursos i, en termes generals, evidencien la seva vitalitat i bona salut econòmica. Fins i tot, dos masos posseïen esclaus durant aquesta època: el mas Rovira, de Santa Cristina,<sup>58</sup> i el mas Reixac, de Bell-lloc.<sup>59</sup> I, si bé aquest segon mas podria considerar-se dels més pròspers —en casar-se la seva pubilla, l'any 1502, rebé un aixovar de 1.600 sous de mans del seu marit—,<sup>60</sup> el primer pertanyia al grup dels mitjans —la seva pubilla, maridada l'any 1457, rebé un aixovar de 800 sous.<sup>61</sup> Estem ben lluny, doncs, de la imatge d'uns pagesos que malvivien al lllindar de la misèria.

Tot aquest conjunt de dades sobre la superfície dels masos, el valor dels dots i altres elements ens mostren que segurament la pagesia de mas de la vall d'Aro, pel que fa al seu nivell econòmic, no era un col·lectiu del tot homogeni. Certament, s'hi poden distingir diversos grups però les diferències entre ells no eren, ni de bon tros, tan exagerades com s'havia afirmat. Sobretot, no hi veïem una majoria de pagesos condemnats gairebé a la indigència. Bona part dels masos analitzats, fins i tot els més modestos, tenien prou terra per sostenir els seus tinents, podien dotar els seus fills en condicions honoroses i desenvolupaven un considerable ventall

55. Hem localitzat, en la documentació notarial, 22 contractes d'aquest tipus al llarg de la segona meitat del s. XV. Generalment, comprenien pocs caps de bestiar, d'1 a 3, i aquest era boví —vaques, vedells i *bravas*— i oví —ovelles, anyells, moltons i cabres—, però també es donaren operacions de molta més envergadura, com la protagonitzada per Pere Llagostera, tinent del mas Llagostera de Romanyà, que l'any 1472 va reconèixer tenir en comanda pel mercader de Girona Pere sa Conamina 103 caps de bestiar valorats en un total de 804 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 90, (22-VIII-1472). I, fins i tot, documentem un cas invers, el d'un tinent de mas de la vall d'Aro exercint del que podríem anomenar "soci capitalista" en una comanda de bestiar: l'any 1486 Jaume Tapioles, tinent del mas Tapioles de Solius, lliurà en comanda a un pagès de Caldes de Malavella 1 brau, 2 vaques prenyades, 1 vedell, 1 ase i 32 ovelles, tot plegat valorat en 640 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (20-I-1486).

56. Pel capbreu de la pabordia de juliol, sabem que, almenys, els tinents dels masos Puig del Castell, Boscà i Bussot, de Santa Cristina d'Aro, i Canal, de Fenals, posseïen un molí com un element més de les pertinències del mas. Pel mateix capbreu, a més, sabem que el tinent dels masos Ferrer i Croanyes, de Fenals, posseïa una ferreria associada a la seva explotació: ACG, pabordia de juliol, capbreu 1506.

57. Les ferreries rurals, a la Catalunya del nord-est, solien ser monopolis dels senyors, els quals les associaven a un dels seus masos perquè s'ocupés de reparar l'eïnam dels altres masos del domini —el que s'anomenava *servicium fabricae*; a canvi, el tinent del mas amb ferreria rebia un seguit de censos *pro locidum* —el lloçol— dels altres masos; sobre això, vegeu: Farías i Zurita (1998: 29-44).

58. Una àpoca de l'any 1448 ens informa que tres anys abans Nicolau Rovira, tinent del mas Rovira, havia comprat una esclava de nació *rossorum*, anomenada Caterina, d'uns 20 anys, a un mercader de Sant Feliu de Guíxols, Guillem Salvador, per 70 lliures: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 767, (10-II-1448).

59. L'any 1500 Joan Reixac, tinent del mas Reixac, féu una àpoca, per diverses raons no especificades, de 40 lliures a un notari habitant de Sant Feliu reconeixent-li que dins la quantitat hi anava inclòs el *precium cuiusdam captivi nigri quem vos micbi vendidistis vocatum Jobannes*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 93, (11-VIII-1500). Setze anys més tard, la seva filla i hereva, Caterina Reixac, signà un contracte amb aquest esclau segons el qual, si la servia lleialment i no intentava fugir, l'alliberaria al cap de 6 anys: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 15, ff. 55r-55v.

60. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 799, (14-XII-1502).

61. AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, ff. 62r-63v.

d'activitats econòmiques. El cert és que, a la segona meitat del s. XV, hi havia una capa molt àmplia de pagesos que vivien en unes condicions relativament còmodes.

### *La posició dins la comunitat pagesa*

Encara que les diferències econòmiques dins la pagesia de la vall d'Aro fossin molt menors a les considerades fins ara, aquestes podien tenir una traducció en la posició que ocupaven les diferents famílies en el si de la comunitat. Habitualment, els membres dels masos econòmicament més benestants solien ocupar els llocs preferents en la comunitat rural i això podia marcar algunes distincions respecte els seus veïns.

Dins l'àmbit de la senyoria, no tots els pagesos de la vall d'Aro eren iguals. Alguns d'ells exercien de batlles dels diferents senyors amb dominis a la zona. És a dir, eren oficials senyorials i s'encarregaven de recaptar les rendes del seu senyor entre els seus veïns.<sup>62</sup> Aquests batlles eren reclutats pels senyors entre les capes superiors de la pagesia: així, per exemple, el batlle de la pabordia de juliol a la parròquia de Santa Cristina, el tinent del mas Saguer,<sup>63</sup> tenia una vasta explotació d'almenys 167 vessanes; el batlle del delme del monestir de Sant Feliu de Guíxols a la parròquia de Solius, el tinent del mas Llamví de Santa Cristina,<sup>64</sup> posseïa un patrimoni encara major, d'almenys 194 vessanes; i el batlle de l'altar de Sant Joan de la Seu de Girona a Santa Cristina, el tinent del mas Sicarts,<sup>65</sup> pagava uns bons dots de 1.000 sous.<sup>66</sup> Tots ells, doncs, sobresortien de la mitjana dels pagesos de la vall segons els dos indicadors econòmics que hem avaluat. A més, el mateix exercici de les funcions de batlle podia incrementar encara més el seu bon nivell econòmic, ja que eren retribuïts pels senyors amb un percentatge de les rendes que aplegaven.<sup>67</sup> Per tot això, en la relació entre senyors i pagesos aquests individus

62. Generalment, els batlles havien de recollir els censos i els agrers acostumats, exigir les prestacions en treball degudes pels pagesos al seu senyor, controlar les transaccions de terres i cobrar-ne els lluïsmes corresponents i, un cop l'any, passar comptes de tot això amb el senyor. Aquestes funcions quedaven especificades en el moment en què un senyor establia una batllia; serveixi com a exemple l'establiment fet l'any 1489 per Pere Guerau de Terrades, titular de la Sagristia Major de la Seu de Girona, a Pere Castell, de Solius, home propi i soliu seu, de la batllia del domini que aquesta institució tenia al castell i parròquia de Solius: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

63. La batllia del domini de la pabordia que ostentava el mas Saguer era una batllia patrimonial del mas que es transmetia hereditàriament: en els diferents capbreus d'aquesta institució al llarg de l'edat mitjana, el tinent del mas Saguer també declarava ser el batlle. Vegeu, per exemple, les capbreuacions dels anys 1476 i 1508: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, ff. 2r-10v, i ACG, pabordia de juliol, capbreu 1506, ff. 1r-8v.

64. Els tinentes del mas Llamví també semblen tenir aquesta batllia patrimonialitzada, almenys al final del s. XV i al començament del s. XVI: la declararen en els capbreus del monestir de 1478 i de 1511: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, pendent de catalogar (capbreu 1478), ff. 34v-38r, i AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 952; ff. 17v-21v. Tanmateix, a mitjan s. XV la batllia l'ostentava un altre pagès, Joan Vilabella, tinent del mas Vilabella, de Solius, el qual documentem a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (12-I-1467) i (16-I-1467).

65. Molt possiblement també es tractava d'una batllia patrimonial d'aquest mas, ja que el Sicarts era un dels dos únics que l'esmentat altar tenia en tota la vall d'Aro. Documentem el seu tinent Antoni Sicarts com a batlle entre 1467 i 1481: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 88(1), (20-X-1467), i AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (23-VIII-1481).

66. Sobre les dimensions de les tinenes d'aquests masos i el valor dels dots que pagaven, vegeu: Marcó i Masferrer (2007): 244-248 i 263-273).

67. Els batlles, a la vall d'Aro, solien ser pagats amb un *redelme* dels agrers recaptats i, també, amb dos diners de cada sou (16,6%) rebut pel senyor en concepte d'*esdeveniments*, això és, dels lluïsmes de les transaccions de terres i, fins l'any 1486, dels mals usos. Vegeu l'exemple citat a la nota 62.



estaven en una posició privilegiada respecte els seus veïns i es beneficiaven directament del règim senyorial.

Més enllà de l'àmbit de les diferents senyories que hi havia, la comunitat rural de la vall d'Aro, com hem dit, també s'estructurava en una universitat, en la qual hi havia una sèrie de càrrecs renovats anualment.<sup>68</sup> Doncs bé, dins aquest àmbit, també es poden apreciar algunes distincions entre les diferents famílies de la vall pel que fa a l'accés dels seus membres al càrrec superior, el de jurat. És probable que no tothom ho pogués ser fàcilment: coneixem la nòmina dels tres jurats anuals de 26 anys diferents situats entre 1450 i 1515 i podem observar que només un terç de les famílies de la vall van tenir un membre que fos jurat durant aquest temps.<sup>69</sup> A més, cinc famílies de la pagesia de mas en tingueren un de forma sovintejada: els masos Eimeric, de Bell-lloc, i Mordenyac, de Sta. Cristina, en 7 ocasions, i els masos Llamví i Sicarts, de Santa Cristina, i Torre, de Fenals, en 5. Per tant, semblaria que el càrrec estava reservat a unes famílies determinades i altra volta es tracta de les propietàries de masos acomodats. Acabem de donar algunes indicacions sobre el potencial dels masos Llamví i Sicarts, tinentes d'extenses explotacions, pagadors de bons dots i ostentadors de batllies senyorials, i sobre el mas Torre hauríem de recordar que, a banda de ser un dels escassos masos que es redimiren de la servitud abans de Guadalupe, pagava —i rebia— sempre dots superiors als 1.200 sous.<sup>70</sup> Encara s'hauria d'estudiar més a fons, però podria ser que, del càrrec de jurat, els tinentes d'aquests masos en poguessin obtenir, a escala local, un considerable prestigi social i, també, certs beneficis "polítics", ja que era el càrrec executiu de la universitat. Els jurats, entre d'altres funcions, administraven les finances de la universitat, recaptaven talles,<sup>71</sup> venien pensions de censal,<sup>72</sup> controlaven el proveïment de cereals en èpoques de males collites i de carestia<sup>73</sup> i

68. El procediment per escollir els síndics de la vall, durant la segona meitat del s. XV, era el següent: cada 1 de gener es reunia la universitat dels homes de les cinc parròquies i escollia 15 persones que formarien el consell de la universitat d'aquell any; aleshores, aquest consell designava, entre els seus 15 integrants, 7 electors i aquests escollien, entre els individus que no formaven part del consell, 3 jurats, 4 consellers —dels quals 2 generalment eren jurats de l'any anterior—, i 7 oïdors de comptes —que fiscalitzaven la gestió dels jurats i dels consellers anteriors. Serveixin d'exemple les actes dels anys 1453 i 1454: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 772(3), (1-I-1453), i AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 912, (1-I-1454).

69. En concret, coneixem els jurats dels anys 1450, 1452-54, 1457-59, 1461-64, 1466, 1471-72, 1474-1476, 1479, 1483, 1485, 1488, 1494, 1500, 1502, 1504 i 1515. Vegeu-ne la nòmina completa a: Marcó i Masferrer (2007: 214-217).

70. Sobre els masos Llamví i Sicarts, vegeu el paràgraf anterior; sobre el mas Torre, vegeu *supra*, nota 35.

71. Per exemple, durant una època especialment convulsa com va ser la guerra civil catalana, els jurats havien de fer-se càrrec de cobrar als habitants de la vall d'Aro les talles que la Generalitat imposava pel manteniment dels cavalls de les seves tropes. El novembre de 1465, un procurador del capità Joan Sarriera feu època de 8 lliures i 4 sous als jurats de la universitat per aquesta talla: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 87(1), (29-X-1465).

72. Un sol exemple de diversos possibles: l'any 1452, els jurats Antoni Sicarts i Montserrat Mordenyac, de Santa Cristina, i Pere Ilac, de Romanyà, vengueren a un cirurgià de Sant Feliu de Guíxols una pensió de censal de 22 sous anuals al preu de 22 lliures: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 951(2), (16-VI-1452).

73. El 6 de maig de 1459 els jurats Antoni Vilaret i Pere Oliver, de Santa Cristina, i Pere Castell, de Fenals, reberen poders de l'assemblea de la universitat per vendre una pensió de censal mort que els permetés obtenir 100 lliures: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, ff. 146r-146v. El mateix dia, els jurats vengueren una pensió de censal de 100 sous anuals a un mariner de Sant Feliu a canvi de 100 lliures, quantitat necessària perquè la universitat *furmento et blado inpresenciarum indiget caristia que prob dolor in provincia ista pronunc viget attentaverunt quia universitas prefata summo opere providere volens tante necessitati entendit emere certam quantitatem furmenti et inde facere botigia comuni*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 776, (6-V-1459). Havent obtingut les 100 lliures (2.000 sous), deu dies després els jurats compraren 150 mitgeres de forment a un apotecari de Sant Feliu al preu de 15 sous la mitgera (en total, 2.250 sous), un forment que l'apotecari havia fet



tenien la capacitat de fer ordinacions.<sup>74</sup> Per tant, podien ostentar una considerable autoritat davant la resta de la comunitat.

En el marc de la parròquia també es podrien entreveure algunes diferències d'estatus dins la comunitat rural. En cadascuna de les cinc parròquies de la vall, cada any hi havia dos individus que eren escollits entre la feligresia com a representants de l'obreria parroquial, una institució laica que col·laborava amb els rectors en el manteniment del culte, del temple i en la seva gestió econòmica. Com en el cas dels jurats de la universitat, sembla que el càrrec d'obrer parroquial, revestit d'un cert contingut honorífic que atorgava prestigi social a qui l'ostentava, també estaria reservat als pagesos més benestants. Això és el que es desprèn, almenys, d'alguns estudis centrats en l'època moderna,<sup>75</sup> però tampoc seria agosarat atribuir-ho a la segona meitat del s. XV en les parròquies de la vall d'Aro. Encara que hàgim identificat pocs obrers parroquials,<sup>76</sup> podem dir, si més no, que pertanyien a les mateixes famílies que tingueren membres exercint de jurats, que ja hem vist que eren de les més acomodades de la vall. Prenem d'exemple el mas Mordenyac, els tinents del qual foren jurats de la universitat de la vall d'Aro almenys en 7 ocasions en aquesta època: malgrat que només hem pogut documentar els obrers parroquials de Santa Cristina de quatre anys diferents, veiem que un dels dos obrers de l'any 1457 era Montserrat Mordenyac,<sup>77</sup> tinent de l'esmentat mas, i que un dels de l'any 1466 fou el seu fill Pere Mordenyac.<sup>78</sup> Sembla prou clar, per tant, que algunes famílies tenien un pes específic força important dins la comunitat que permetia que els seus membres fossin escollits pels càrrecs més distingits.

Així doncs, l'exercici dels càrrecs de batlle, jurat i obrer segurament marcava algunes distincions dins la comunitat rural de la vall d'Aro i feia ressaltar l'existència d'un grup que, format a partir d'un important nivell econòmic, també obtenia certes remarques de prestigi i de direcció política. Ara bé, tampoc no s'han d'exagerar les diferències que podien provocar aquests càrrecs. En l'àmbit de la senyoria, els batlles havien de pagar les mateixes rendes que els altres pagesos i en moments de conflicte entre senyors i pagesos podien optar per fer costat als seus veïns.<sup>79</sup> Pel que fa a la universitat, a banda dels jurats, hi havia altres càrrecs que, generalment,

portar de Sicília i que tenia a Barcelona: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (17-V-1459), i del qual els jurats en reberen 135 mitgeres quatre dies després: *Ibidem*, (21-V-1459).

74. Això és el que diu, almenys, el privilegi atorgat pel rei Pere III: vegeu *supra*, nota 22. Tanmateix, no hem documentat cap ordinació elaborada pels jurats de la vall d'Aro.

75. Puigvert (2001: 111-167).

76. De la parròquia de Santa Cristina només hem identificat els obrers dels anys 1457, 1458, 1464 i 1466; de Bell-lloc, els obrers dels anys 1452, 1455, 1457, 1488 i 1510; de Romanyà, els obrers dels anys 1455 i 1463; i de Solius, els obrers de l'any 1495.

77. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 774, (28-II-1457).

78. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (1-III-1466). La relació paterno-filial entre Montserrat i Pere s'esmenta a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 918, (5-V-1464).

79. L'any 1466, enmig de la guerra civil catalana, que havia tingut la seva excusa o espurna inicial en el conflicte entre els remences i els seus senyors, el batlle de la pabordia de juliol a Santa Cristina, el tinent del mas Saguier, com altres pagesos, es resistia a pagar censos al seu senyor. El seu nom apareix en un llistat de 15 pagesos que foren requerits judicialment, a instàncies d'un procurador de la pabordia, a pagar els censos deguts: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (16-V-1466). Mesos més tard, com que no obeí el requeriment, li fou empenyorada una mitgera de forment: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (23-VIII-1466). Müller (2007: 125-128) també documenta la prevalença d'una solidaritat "de classe" —segons l'anomena ella— en els pagesos que exercien d'oficials senyorials en moments de tensió amb els senyors.

eren més oberts a la resta de membres de la comunitat: un consell format per 15 persones, un grup de 4 consellers i un col·lectiu de 7 oïdors de comptes. A més, els jurats no tenien una llibertat d'acció total: per realitzar determinades actuacions havien de rebre l'autorització específica de la resta de la universitat,<sup>80</sup> i, al final del seu mandat, havien de retre comptes de la seva gestió davant els esmentats oïdors.<sup>81</sup> Per tant, encara que els càrrecs superiors fossin ocupats pel sector més benestant de la pagesia, moltes famílies participaven d'alguna manera o altra en el funcionament de la universitat i això, molt probablement, ajudava a que les petites diferències existents dins la comunitat no derivessin cap a esquerdes profundes.

## Conclusions

Molts treballs historiogràfics han aconseguit corregir la imatge tradicional que esbossava la pagesia medieval amb una massa social totalment homogènia. Per mitjà de l'anàlisi d'aspectes jurídics, econòmics i socials s'ha pogut constatar que dins aquest grup existien diferències d'estatus o de nivells de vida. Ara bé, davant el perill de caure en l'altre extrem, el de descriure una comunitat pagesa fragmentada del tot, cal filar molt prim amb les fonts emprades i en els elements d'anàlisi per poder proporcionar explicacions com més matisades millor.

A Catalunya, moltes síntesis sobre la pagesia medieval s'han ressentit de la descripció esbiaixada que A. L. Sanz havia fet, a la dècada de 1980, sobre la pagesia de la vall d'Aro a la baixa edat mitjana. Aquest autor, analitzant un indicador econòmic com les dimensions de les explotacions a partir d'uns capbreus senyorial, havia considerat que aquesta comunitat rural patia unes desigualtats internes extremes. Creia que una minoria d'afortunats remences, tinentes de masos, controlaven la major part de la terra disponible a costa d'una gran bossa de pagesos lliures que, sense mas i amb poques terres, malvivien al lindar de la misèria. Tanmateix, aquesta imatge s'ha revelat errònia mercès a un millor coneixement metodològic de la font que havia emprat aquest autor i això ha possibilitat de fer aproximacions més acurades i precises sobre la pagesia de la vall d'Aro.

En realitat, a la segona meitat del s. XV els pagesos de la vall d'Aro tenien molts punts en comú entre ells i, en general, vivien en unes condicions sensiblement millors a les considerades fins ara. Un primer aspecte important a corregir és que, a diferència del que creia Sanz, tots eren senyors útils de masos i, tret de comptadíssimes excepcions, també eren remences dels senyors directes dels seus masos. Per tant, compartien una mateixa condició jurídica i, a més, si tots tenien mas, les diferències internes pel que fa a la possessió de terra no podien ser tan

80. Per exemple per vendre pensions de censal, com en el cas referit en la nota 73, necessitaven una procura especial de l'assemblea de la universitat.

81. Els oïdors de comptes no dubtaven a depurar responsabilitats si les xifres no quadraven. Així, l'any 1461, observem els oïdors de la universitat acudint a la cort del batlle de Sant Feliu per reclamar que els jurats de l'any 1459, que havien regit una "botiga pública" de subministrament de gra en un moment de carestia —vegeu la nota 73—, *infra XX dies baiem dat compte e rabó e pagat per rabó del fforment de la botigue que tengueren e regueren en lur temps de juradesc*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 915, (9-V-1461). El procés contra els antics jurats continuà i, al cap d'uns mesos, el jutge de Sant Feliu els obligà a pagar a la universitat 8 lliures d'una major quantitat que li devien *pro botigua frumenti et alitis emolumentis per ipsos olim jurates habitis et receptis ex bonis dicte universitatis visis et attentis pluribus accionibus fecet eiusdem concientis non curacione compele nec aliqua se recusare contumacia eroum*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 915, (5-XII-1461).

exagerades. Com s'ha pogut comprovar, la immensa majoria d'ells disposava de prou terra per garantir la manutenció de les seves famílies. Aquesta constatació desmunta un altre dels supòsits de Sanz, que la majoria de pagesos eren pobres. Al contrari, el valor dels dots que pagaven i rebien aquests pagesos i les activitats complementàries al conreu de les seves explotacions que duïen a terme molts d'ells demostren una gran vitalitat econòmica.

Aquestes característiques comunes, tanmateix, no volen dir que la pagesia de la vall fos un grup social del tot homogeni. Certament, determinats indicadors ens permeten apreciar-hi algunes diferències internes, distingir-hi diversos nivells. Fins i tot s'hi podria identificar una petita elit amb unes explotacions bastant més extenses que les dels seus veïns que, a més, exercien de batlles senyorials o ocupaven càrrecs en la universitat o la parròquia. La complementació d'aquests factors econòmics i polítics feia que aquesta elit fos un grup força consistent i perdurable en el temps. Ara bé, aquestes desigualtats eren poc profundes i no eren capaces de dissoldre un grup central molt ampli de pagesos que tenia un nivell de vida que podríem considerar benestant.

## Annex

### Caps i activitat principal dels focs de la vall d'Aro de l'any 1496

<i>Par.</i>	<i>Nom del foc regularitzat</i>	<i>Cap del foc</i>	<i>Professió</i>
SCA <sup>a</sup>	Agustí, en	Agustí àlies Pla, Joan	pagès (mas Pla de Canyet)
SCA	Aldric, en	Aldric, Pere	pagès (mas Surià)
SCA	Arivós, en	Arivós, Joan	teixidor
SCA	Artigues, en	Artigues, Jaume	?
SCA	Badia, Joan	Badia, Joan	pagès (mas Portes)
SCA	Barceló, en	Sans àlies Barceló, Antoni	pagès (mas Barceló)
SCA	Barraquer (vídua), na	Barraquer, Margarida	pagesa (mas Barraca)
SCA	Barull, en	Barull, Joan	paraire
SCA	Bas, en	Gelats àlies Bas, Anselm	pagès (mas Bas àlies Calvera)
SCA	Besart, en	Sans àlies Besart, Joan	pagès (mas Besart)
SCA	Besart, en	Besart àlies Barceló, Antoni	pagès (borda Xicola àlies Simó Barceló)
SCA	Blanc, Llorenç	Blanc, Llorenç	ferrer
SCA	Bonet, Simó	Bonet àlies Conill, Simó	pagès (mas Conill)
SCA	Bussot, en	Bussot, Pere	pagès (mas Bussot)
SCA	Calvet, en	Calvet, Joan	pagès (mas Cleda)
SCA	Calvet de la Roca, en	Ginesta àlies Calvet, Pere	pagès (mas Calvet)
SCA	Cartellà (on està en Ribot), el molí d'en	?	moliner (molí d'en Cartellà)
SCA	Cateura, en	Cateura, Joan	pagès (mas Cateura)
SCA	Cifra, en	Cifra, Joan	pagès (mas Cifra)

SCA	Conill, en	Conill, Pere	?
SCA	Corb, en	Corb, Berenguer	pagès (mas Corb)
SCA	Dalmau (vídua), na	?	?
SCA	Dalmau (teixidor), en	Teixidor, Dalmau	pagès (mas Carbonell àlies Dalmau) i teixidor
SCA	Douça (vídua), na	? àlies Douça, Francesca	pagesa (mas Douça)
SCA	Eimeric (vídua), na	?	?
SCA	Ferrer, Joan	Ferrer, Joan	pagès (mas Ferrer)
SCA	Fontanella, en	Torre àlies Fontanella, Onofre	pagès (mas Fontanella)
SCA	Ganiguer, en	Saguer àlies Ganiguer, Dalmau	pagès (mas Ganiguer)
SCA	Geli, en	Castelló àlies Geli, Joan	pagès (mas Vendrell)
SCA	Gramanera, en	?	?
SCA	Groart, en	Malvet àlies Groart, Antoni	pagès (mas Groart)
SCA	Llamví, en	Llamví, Bartomeu	pagès (mas Llamví)
SCA	Llofriu, en	Llofriu, Joan	mestre de cases
SCA	Medir, en	Medir, Antoni	pagès (mas Medir)
SCA	Mallensa, en	Mallensa, Pere	pagès (mas Mallensa)
SCA	Mir, en	Mir àlies Marcó, Pere	pagès (mas Marcó)
SCA	Miró, en	Miró, Joan	pagès (mas Miró)
SCA	Mordenyac, en	Bonet àlies Mordenyac, Pere	pagès (mas Mordenyac)
SCA	Motgera, en	Parera àlies Motgera, Bartomeu	pagès (mas Motgera)
SCA	Nadal, en	Pla àlies Nadal, Bartomeu	pagès (mas Nadal)
SCA	Oliver de la Coma, en	Oliver, Antoni	pagès (mas Oliver de la Coma)
SCA	Oliver de l'Església, en	Oliver, Andreu	pagès (mas Oliver de l'Església)
SCA	Provençal, en	Bosc àlies Provençal, Francesc	pagès (mas Provençal)
SCA	Puig, en	Torrelles àlies Puig, Pere	pagès (mas Puig de Bufaganyes)
SCA	Puig, en	Puig, Joan	pagès (mas Puig de Castell d'Aro)
SCA	Pujol, en	Pujol, Narcís	sastre
	Revell, en	Revell, Joan	pagès (mas Revell)
SCA	Riembau (vídua), na	? àlies Riembau, Joana	pagesa (mas Riembau)
SCA	Roquer (on està na Bòria), la casa d'en	?	?
SCA	Roquer de Malvet, en	Roquer, Pere	pagès (mas Roquer)
SCA	Rovira, en	Mates àlies Rovira, Pere	pagès (mas Rovira)
SCA	Saguer, en	Saguer del Castell, Joan	teixidor
SCA	Saguer, en	Saguer de mas, Joan	pagès (mas Saguer)
SCA	Sala, en	Sala, Joan	sastre
SCA	Salom, en	Salom, Bartomeu	pagès (mas Mallola de la Serra)



SCA	Samir, en	Samir, Bartomeu	pagès (mas Samir)
SCA	Sicarts, Antoni	Sicarts, Antoni	pagès (mas Sicarts)
SCA	Sicarts, Joan	Sicarts àlies Coma, Joan	pagès (mas Coma)
SCA	Sicarts, Pere	Sicarts, Pere	sabater
SCA	Sicarts (vídua), na	? àlies Sicarts, Bàrbara	pagesa (mas Dijous àlies Sicarts)
SCA	Sifró, en	Sifró, Nicolau	?
SCA	Sitjar, en	Sitjar, Pere	pagès (mas Sitjar)
SCA	Solà, Gaspar	Solà, Gaspar	pagès (mas Mola)
SCA	Teixidor, en	Teixidor, Antoni	pagès (mas Teixidor)
SCA	Terrades, el molí de mossèn	?	moliner (molí de la Bassa)
SCA	Terrers, el molí dels	Estruç, Bartomeu	moliner (molí dels Terrers)
SCA	Torre, Bernat	Torre àlies Mansella, Bernat	moliner (molí d'en Mansella)
SCA	Torre, Salvador	Torre, Salvador	pagès (mas Torre)
SCA	Torrelles, en	Mansella àlies Torrelles, Narcís	pagès (mas Torrelles)
SCA	Vilanova, en	Gamundí àlies Vilanova, Vicenç	pagès (mas Vilanova)
SCA	Vilar, en	Vilar, Joan	teixidor
SCA	Vilar, en	Cifra àlies Vilar, Pere	pagès (mas Vilar)
SCA	Vilaret, en	Vilaret, Joan	moliner (molí de la Litxarda)
SCA	Vilaret de l'Església, en	Vilaret, Pere	pagès (mas Vilaret)
SMF <sup>b</sup>	Bas, en	Mola àlies Bas, Antoni	pagès (mas Bas)
SMF	Croanyes, en	Croanyes, Berenguer	pagès (mas Croanyes)
SMF	Fenals, Gaspar	Salamó àlies Fenals, Gaspar	pagès (mas Salamó)
SMF	Joanals, en	Tapioles àlies Joanals, Martí	pagès (mas Joanals)
SMF	Ros, en	Ros, Francesc	pagès (mas Ros)
SMF	Terrats, Jaume	Terrats, Jaume	pagès (mas Castell)
SMF	Terrats, Joan	Terrats, Joan	pagès (mas Joan àlies Pijoan)
SMF	Torre de la Torre, en	Torre, Pere	pagès (mas Torre)
SMR <sup>c</sup>	Cases, en	Cases, Guillem	pagès (mas Cases)
SMR	Clarà, en	?	pagès (mas Clarà)
SMR	Cama (vídua), na	Cama, Maria	pagesa (mas Cama)
SMR	Cebrià, en	Cebrià, Antoni	pagès (mas Cebrià)
SMR	Cebrià, Joan	?	?
SMR	Guitó (vídua), na	vídua de Miquel Guitó	pagesa (mas Guitó)
SMR	Llac, en	Llac, Antoni	pagès (mas Llac)
SMR	Llagostera, en	Llagostera, Joan	pagès (mas Llagostera)
SMR	Miquel, en	Miquel àlies Pol, Joan	pagès (mas Miquel)
SMR	Ramon, Martí	Ramon, Martí	pagès (mas Ramon)
SMR	Riera, en	Riera, Pere	pagès (mas Sala àlies Riera)
SMR	Terrades, en	Terrades, Pere	pagès (mas Terrades)

<b>SMR</b>	Terrats, en	?	pagès (mas Terrats)
<b>SMR</b>	Torrent, en	?	pagès (mas Torrent)
<b>SMB<sup>d</sup></b>	Carbó, en	Carbó, Jaume	mas Carbó
<b>SMB</b>	Eimeric, en	Eimeric, Pere	mas Eimeric
<b>SMB</b>	Reixac, en	Reixac, Joan	mas Reixac
<b>SMB</b>	Riba d'Amunt, en	?	?
<b>SMB</b>	Riba de Balsareny, en	Riba, Nicolau	mas Riba
<b>SAS<sup>c</sup></b>	Auladell, en	Sabater àlies Auladell, Gabriel	pagès (mas Auladell)
<b>SAS</b>	Badós, en	Badós, Jaume	pagès (mas Badós)
<b>SAS</b>	Bonet, en	Bonet, Martí	pagès (mas Bonet)
<b>SAS</b>	Castell, en	Castell, Pere	pagès (mas Castell)
<b>SAS</b>	Cateura, en	Cateura, Antoni	pagès (mas Cateura)
<b>SAS</b>	Creixell, en	Llamví àlies Creixell, Joan	pagès (mas Creixell)
<b>SAS</b>	Dalmau (vídua), na	Dalmau, Caterina	pagesa (mas Dalmau)
<b>SAS</b>	Llaurador, en	Martí àlies Llaurador, Martí	pagès (mas Llaurador)
<b>SAS</b>	Martí, en	?	pagès (mas Martí)
<b>SAS</b>	Pere Albert, en	?	pagès (mas Pere Albert)
<b>SAS</b>	Pla, en	Pla, Pere	pagès (mas Pla)
<b>SAS</b>	Ponç, en	Gallifa àlies Ponç, Jaume	pagès (mas Ponç)
<b>SAS</b>	Tapioles, en	Tapioles, Jaume	pagès (mas Tapioles)
<b>SAS</b>	Torrent, en	Torrent, Guerau	pagès (mas Torrent)
<b>SAS</b>	Vilabella, en	Vilabella, Joan	pagès (mas Vilabella)
<b>SCA</b>	Dalmau, mossèn	Riera, Dalmau	prevere beneficiat
<b>SCA</b>	Jaume, la doma de mossèn	Blanc, Jaume	domer
<b>SCA</b>	Pau, mossèn	Pau, Francesc de	domer
<b>SCA</b>	Ramon, la doma de mossèn	Ramon, Joan	domer
<b>SAS</b>	Bru, mossèn Pere	Bru, Pere	rector
<b>SMR</b>	Miquel, mossèn	Pere, Miquel de	rector

a: Santa Cristina d'Aro; b: Santa Maria de Fenals; c: Sant Martí de Romanya; d: Santa Maria de Bell-lloc; e: Santa Agnès de Solius.

Font: Marcó i Masferrer (2007: 68-72).

## Bibliografia citada

ALSINA, Claudi, FELIU, Gaspar i MARQUET, Lluís (1996). *Diccionari de mesures catalanes*, Barcelona: Curial.

ANGUERA DE SOJO, Oriol (1934). "Dret especial de la comarca de Vic". Dins *D.D.A.A. Conferències sobre Varietats Comarcals del Dret Civil Català*, Barcelona: Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, p. 273-340.

ASTON, Trevor H., i PHILPIN, Charles H. E. (1985). *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

BENITO I MONCLÚS, Pere (1993). "Hoc est breve... l'emergència del costum i els orígens de la pràctica de la capbreuació (segles XI-XIII)". Dins SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel. *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Catalunya Bajomedieval*, Barcelona: CSIC, p. 3-27.

BENNETT, H. S. (1937). *Life on the English manor. A study of peasant conditions: 1150-1400*, Cambridge: Cambridge University Press.

BIDDICK, Katherine (1987). "Missing Links: Taxable Wealth, Markets and Stratification among Medieval English Peasants", *Journal of Interdisciplinary History*, núm. 18/2, p. 277-298.

BOURIN, Monique (2007). "Peasant Elites and Village Communities in the South of France, 1200-1350". Dins DYER, Christopher, COSS Peter, i WICKHAM, Chris, *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*. Oxford: The Past and Present Society, p. 101-114.

BOURIN, Monique (1987). *Villages médiévaux en Bas-Languedoc. Genèse d'une sociabilité Xe-XIVe siècle*. París: L'Harmattan.

BRUNEL, Ghislain, GUYOTJEANNIN, Olivier i MORICEAU, Jean-Marc (2002). *Terriers et plans-terriers du XIII<sup>e</sup> au XVIII<sup>e</sup> siècle. Actes du colloque de Paris 23-25 septembre 1998*. París: Ecole nationale des Chartes.

DYER, Christopher (1991). *Niveles de vida en la Baja Edad Media*. Barcelona: Crítica.

DYER, Christopher (1994). "Power and Conflict in the Medieval English Village". Dins DYER, Christopher, *Everyday Life in Medieval England*, Londres: The Hambledon Press, p. 1-11.

DYER, Christopher (1998). "Rural Europe". Dins ALLMAND, Christopher, *The New Cambridge Medieval History. Volume VII: c. 1415-1500*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 106-120.

FARIAS I ZURITA, Víctor (1998). "La ferreria i el mas al nord-est català medieval". Dins TO FIGUERAS, Lluís, MONER, Jeroni, i NOGUER Berta, *El mas medieval a Catalunya*, Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, p. 29-44.

FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2002). "El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)", *Afers*, núm. 42/43, p. 587-624.

FERRER I MALLOL, Maria Teresa (1971). "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 7, p. 351-491.

FOSSIER, Robert (1996). *La sociedad medieval*, Barcelona: Crítica.

FREEDMAN, Paul H. (2000). "Rural Society". Dins JONES, Michael, *The New Cambridge Medieval History. Volume VI: c. 1300-1415*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 82-101.

GENET, Jean-Philippe (1972). "Économie et société rurale en Angleterre au XVe siècle d'après les comptes de l'hôpital d'Ewelme", *Annales E.S.C.*, núm. 27-VI, p. 1449-1474.

GENICOT, Léopold (1993). *Comunidades rurales en el Occidente medieval*, Barcelona: Crítica.

HILTON, Rodney H. (1988). "Razones de la desigualdad entre los campesinos medievales". Dins ID, *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*. Barcelona: Crítica. p. 51-70.

HINOJOSA, Eduardo de (1905). *El régimen señorial y la cuestión agraria en Catalunya durante la Edad Media*, Madrid: Librería General de Victoriano Suárez.

IGLÉSIES I FORT, Josep (1991). *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Vives i Casajoana.

KOSMINSKY, E. A. (1956). *Studies in the Agrarian History of England in the Thirteenth Century*. Oxford: Basil Blackwell.

LLUCH, Rosa (1999). "Remença, i mals usos: el cas de Camós (1331-1399)". Dins CONGOST, Rosa i TO FIGUERAS, Lluís, *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona: ILCC i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 151-184.

LLUCH, Rosa (2005). *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona: AHRCG-CRHR-Documenta Universitaria.

MALLORQUÍ, Elvis (2007). "Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV" (Tesi doctoral). Girona: Universitat de Girona.

MARCÓ I MASFERRER, Xavier (2007). "Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta" (Treball de Recerca de doctorat). Girona: Universitat de Girona.

MILLER, Edward i HATCHER, John (1978). *Medieval England. Rural Society and Economic Change 1086-1348*. Londres: Longman.

MOUTHON, Fabrice (2002). "La famille et la terre : exploitations paysannes au sud du Léman à la fin du XIII<sup>e</sup> siècle", *Revue Historique*, núm. 624, p. 891-937.

MÜLLER, Miriam (2007). "A Divided Class? Peasants and Peasant Communities in Later Medieval England". Dins DYER, Christopher, COSS Peter, i WICKHAM, Chris, *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*. Oxford: The Past and Present Society, p. 115-131.

ORTI, Pere. *Fogatges i fogatjaments generals* (en premsa).

PONS I GURI, Josep M. (1988). *Les col·leccions de costums de Girona*, Barcelona: Fundació Noguera.

POOS, Lawrence R. (1991). *A rural society after the Black Death: Essex 1350-1525*, Cambridge: Cambridge University Press.

PORTELLA, Jaume, SANZ, Antoni L., i BRUGADA, Teresa (1986). "El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?", *Revista de Girona*, núm. 118, p. 444-449.

POSTAN, Michael M. (1966). "Medieval agrarian society in its prime: England". Dins ID, *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. I, Cambridge: Cambridge University Press.

PUIGVERT, Joaquim M. (2001). *Església, territori, societat (s. XVII-XIX)*. Vic: Eumo Editorial.

SALRACH, Josep M. (coord.) (2004). *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca.

SANZ, Antoni L. (1983). "La Pabordia d'Aro de la Catedral de Girona, 1180-1343" (Tesi de llicenciatura). Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

SANZ, Antoni L. (1986). "La Pabordia d'Aro de la Catedral de Girona, 1180-1343", Dins D.D.A.A. *La formació i expansió del feudalisme català. Estudi General*, vol. 5-6, Girona: Col·legi Universitari de Girona, p. 419-436.

SAURÍ I ROS, M. Concepció i SOLER I SIMON, Santi (coords.) (2006), *Història del Baix Empordà*, (Història de les Comarques Gironines, Volum IV). Girona: Diputació de Girona.



SCHOFIELD, Phillipp R. (2003). *Peasant and Community in Medieval England, 1200-1500*, Nova York: Palgrave Macmillan.

SERRA, Eva (1980). "El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe", *Recerques*, núm. 10, p. 17-32,

SERRA, Eva (1986). "Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar", *L'Avenç*, núm. 93, p. 46-52.

SOLDEVILA, Xavier (1995). "Els capbreus de Fontanilles (1323-1334). Hipòtesi sobre la pagesia catalana medieval", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXV, p. 123-156.

TO FIGUERAS, Lluís (2002). "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas". Dins D.D.A.A. *Demografía y Sociedad en la España Bajomedieval. Aragón en la Edad Media, Sesiones de trabajo. Seminario de Historia Medieval*, Saragossa: Universidad de Zaragoza, p. 129-156.

TO FIGUERAS, Lluís (2003). "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica". Dins D.D.A.A. *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València: Universitat de València p. 441-463.

TO FIGUERAS, Lluís (2005). "Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne Médiévale". Dins FELLER, Laurent, i WICKHAM, Christopher, *Le marché de la terre au Moyen Âge*. Roma: École française de Rome, p. 479-542.

VICENS VIVES, Jaume (1954). *El gran sindicato remensa: 1488-1508, la última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico*. Barcelona: CSIC.

VICENS VIVES, Jaume (1978). *Historia de los Remensas (en el siglo XV)*. Barcelona: Ediciones Vicens-Vives.